

בן-גוריון והאספה הפומבית לייסוד האקדמיה

היעדר תקציב הולם לפעילות השוטפת של ועד הלשון הניע את טור-סיני לשגר לבן-גוריון מכתב אישי ממעונו הפרטי. במכתבו קבל על אטימותם של משרד האוצר ושל ועדת התקציב שלו לדרישותיו של ועד הלשון. יתרה מזו, על אף עזרתו של הוועד למדינה בהעמדת מינוח למנהל הממלכתי והנחת יסודות להקמת אקדמיה ללשון במדינת ישראל, "עתידנו נשאר לוט בערפל", וזאת שלא כיחס החם שבן-גוריון עצמו מפגין כלפי ועד הלשון.³⁸

מכתב זה פעל כנראה את פעולתו וכעבור שבוע זומנו טור-סיני ואיזנשטדט לשיחה עם בן-גוריון בתל-אביב. ביומנו כתב בן-גוריון על שיחה זו ועל ההחלטה לפזר את ועד הלשון ולהקים אקדמיה במקומו. בן-גוריון גרס, "שהאספה המכוננת [לימים הכנסת] צריכה להחליט על יסוד אקדמיה", וטור-סיני הסכים.³⁹

נוסח ההזמנה לאספה הפומבית לקראת ייסוד האקדמיה תואם עם ראש הממשלה וקיבל את אישורו.⁴⁰ בראשית חודש סבת תש"ט, לפני האספה הפומבית, התקיימה אספת חברים סגורה של חברי ועד הלשון. הוחלט בה שלפי שעה תמנה האקדמיה עשרים ושלושה חברים מהארץ וחמישה מחוץ לארץ. באספה זו בחר ועד הלשון בשמונה חברים לוועד הבחור ולאקדמיה, לכשתקום. הפרופסורים יעקב נחום אפשטיין, נפתלי הרץ טור-סיני, משה דוד קאטו, יוסף קלוזנר והסופר דוד שמעוני נבחרו ברוב מוחלט. הסופרים יצחק דב ברקוביץ ואשר ברש נבחרו ברוב יחסי. פרופסור משה צבי סגל נבחר לאחר שהופל גורל בינו לבין פרופסור שמחה אסף והסופר יעקב פיכמן, מאחר שמספר הקולות שקיבלו שלושתם היה שווה.⁴¹

בערב של אותו יום כונסה באולם מוזאון תל-אביב האספה הכללית הפומבית לכבוד ההכרזה על הקמת האקדמיה ללשון העברית. למרות סדר יומו העמוס, שכלל גם ישיבה של המטה הצבאי, כתב בן-גוריון ביומנו: "בערב ועד הלשון במוסיאון בדרכו לאקדמיה".⁴² בפורום זה נשאו דברים נשיא ועד הלשון טור-סיני, ראש הממשלה בן-גוריון, יושב ראש הנהלת ההסתדרות הציונית ברל לוקר, ורקטור האוניברסיטה העברית שמחה אסף, שלושתם ראשי המוסדות שנציגיהם ישתתפו בגוף שיבחר את חברי האקדמיה.

38. טור-סיני לבן גוריון, ג' בכסלו תש"ט (5 בדצמבר 1948), שם.

39. י"א בכסלו תש"ט (13 בדצמבר 1948), אב"ג, חטיבת יומן.

40. איזנשטדט לאיתן, י"ז בכסלו תש"ט, ארכיון האקדמיה.

41. סיכום דברים של האספה הכללית הסגורה, ב' בטבת תש"ט (3 בינואר 1949), שם.

42. ב' בטבת תש"ט (3 בינואר 1949), אב"ג, חטיבת יומן.

טור-סיני, שפתח את האספה, הודיע למשתתפים על ההחלטות שקיבלו חברי ועד הלשון. בסיום דבריו פנה אל הממשלה וביקש "לתת למוסד שיקום מתוך ועד הלשון וישמא אקדמיה ללשון העברית את השם המגיע לו, את השם, הפרסום והסמכות".⁴³

בן-גוריון פתח את נאומו במילים אלה: "הגורל רצה שמדינת ישראל תוקם תוך סערת מלחמה, ושגילויה הראשונים של העצמאות היהודית לא יהיו גילויי רוח, אלא גילויי כוח, ושהמדינה תופיע בהיסטוריה בראשיתה לא בכושר היצירה שלנו אלא בכושר המלחמה שלנו. אולם ההכרח לא יגונה". לדבריו, שתי המשימות הייחודיות של מדינת ישראל, מלבד התפקידים הרגילים של כל מדינה, הן התיישבות וחינוך. בן-גוריון הדגיש את החשיבות הרבה הנודעת להעמדת כל אוצרות הרוח, התרבות והמדע האנושיים והיהודיים לרשות האומה בלשון העברית, וקבע: "יום יום אני מתחבט בדלות ובאילמות הלשונית שבה אנו נגועים. ואנחנו נאלצים להשתמש במונחים לועזיים זרים". הוא הבהיר כי אמנם אין הוא יודע אם הממשלה הזמנית, השקועה בעיקר בניהול מלחמת העצמאות, תוכל לבצע את "המפעל הגדול של אקדמיה עברית". ברם הוא סמוך ובטוח שהממשלה הקבועה שתיבחר, בכל הרכב שהוא, "תיתן את ידה להקמת המוסד העליון ללשון העברית, שוועד הלשון עדיין קורא לו בשם לועז – אקדמיה".⁴⁴

ועד הלשון ציפה אפוא שהממשלה הקבועה, שתקום לאחר שיתקיימו הבחירות הראשונות לאספה המכוננת (הכנסת הראשונה), שנקבעו לטבת תש"ט (25 בינואר 1949), תביא את החלטותיו לפניה, תצהיר על הקמת האקדמיה, ותקים את מוסדותיה בשיתוף עם ועד הלשון. אולם למעשה יחלפו כחמש שנים עד הקמת אקדמיה ללשון העברית.

איזנשטדט לא שקט על שמריו ופעל להמשיך את תנופת הדברים שהושמעו באספה הכללית הפומבית. במכתב לטור-סיני כתב כי מן הראוי שההכנות לייסוד האקדמיה לא יבואו לידי "שיתוק וקפאון". הוא הציע לשלוח לכל צירי האספה המכוננת חומר הסברה בכתב ובעל פה על פעולותיו וצרכיו של הוועד המכין של האקדמיה.⁴⁵ פעולות הוועד בלשכותיו בירושלים ובתל-אביב התרכזו בהשגת הצהרה של הממשלה על ייסוד האקדמיה ועל מינוי נציגיה לוועד הבוחר בהקדם.⁴⁶

43. זיכרון דברים של האספה הכללית הפומבית לקראת הקמת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תש"י, עמ' 4-5.

44. שם, עמ' 5-7.

45. איזנשטדט לטור-סיני, כ"ו בטבת תש"ט, ארכיון האקדמיה.

46. איזנשטדט, סיכום שיחות עם טור-סיני בימים 24-26 במאי 1949, שם.

ועדת השרים להצעת חוק האקדמיה

חודשים מספר לאחר האספה הכללית, בחודש תמוז תש"ט, החליטה הממשלה להקים ועדת שרים שתביא לפנייה הצעת חוק לייסוד האקדמיה ללשון העברית. הוחלט שבוועדה ישתתפו ראש הממשלה דוד בן-גוריון, שר החינוך והתרבות ולמנן שזר, השר לענייני דתות הרב יהודה לייב מימון ושר המשפטים פנחס רוזן.⁴⁷ בפגישה שנערכה בלשכת שר המשפטים בחודש אב השתתפו השר, היועץ המשפטי לממשלה יעקב שמשון שפירא, טור-סיני, איזנשטדט ועלי איתן, חברי ועד הלשון. טור-סיני ציין שהממשלה עדיין לא מינתה את נציגיה לוועד הבוחר וגם לא נקבע מעמדה המשפטי של האקדמיה, סמכויותיה, ניהולה ומקורות מימونها. רוזן ושפירא מנו את האפשרויות השונות: חקיקת חוק מיוחד בכנסת; פרסום הכרזה והוראות מנהליות מטעם הממשלה; רישום האקדמיה כאגודה או חברה, ועוד. הם הבטיחו לעיין בחומר שהעביר אליהם טור-סיני, להתייעץ עם ראש הממשלה ועם שר החינוך והתרבות, ולהגיש הצעה מוסכמת.⁴⁸

בתגובה למסמך הסיכום של הפגישה בלשכת שר המשפטים, שיגר מזכיר ראש הממשלה אלקנה גלי מכתב לוועד הלשון, שבו ציין כי לדעת ראש הממשלה יש להסדיר תחילה את מעמדה המשפטי של האקדמיה: "יש לעשות חוק על האקדמיה (יש למצוא שם עברי למוסד זה!) בטרם שהאקדמיה תוקם בפועל".⁴⁹ מפאת הקושי של השרים להתפנות לניסוח החוק קבע ראש הממשלה שכל שר ימנה בא כוח לוועדה.⁵⁰ חברי הוועדה היו מנהל שירות השידור מנחם סוליאלי (סולובייצ'ק), נציג ראש הממשלה ויושב ראש הוועדה; אורי ידן, מנסח החוקים במשרד המשפטים; הרב אברהם חן, מנהל המחלקה לתרבות תורנית במשרד החינוך והתרבות, נציג השר לענייני הדתות; והמפקח שלמה שפאן, נציג שר החינוך והתרבות.

לאחר קביעת הרכב הוועדה זימן איזנשטדט את עצמו לשיחה מפורטת עם סוליאלי לדון בה בענייני האקדמיה. לאחר הפגישה כתב לטור-סיני כי לסוליאלי מושג מעורפל על תפקידו ועל סמכותו כיושב ראש הוועדה, וגם ידיעותיו על עבודת ועד הלשון לוקות בחסר. הוא הגדיר את השיחה "מפורטת ומשכנעת", וציין כי הוסכם על סדר יום שהציע ועד הלשון, וכי יש לכנס מיד את הוועדה ולסיים את דיוניה במהירות, שכן השעה דוחקת.⁵¹

47. ישיבת ממשלה, כ"ח/שט, כ"ט בתמוז תש"ט (26 ביולי 1949), ג"מ.

48. הפגישה התקיימה בל' באב תש"ט (25 באוגוסט 1949). לרישום השיחה, שנערך בידי איזנשטדט ואיתן ראה ג"מ, ג-5420/13.

49. גלי לאיתן ואיזנשטדט, ר' באלול תש"ט (31 באוגוסט 1949), שם.

50. גלי לשרים, י"ז באב תש"ט, ג"מ, ל-21331/8.

51. איזנשטדט לטור-סיני, י"ב במרחשוון תש"י, ארכיון האקדמיה.

הוועדה הממשלתית לענייני האקדמיה ללשון העברית

בישיבתה הראשונה של הוועדה אמר סוליאלי כי שוחח עם ראש הממשלה. לדבריו, ניתן לוועדה ייפוי כוח בלתי מוגבל להחליט בכל העניינים הקשורים לשם המוסד, הקמתו, סמכותו, מעמדו החוקי, מקומו בתקציב המדינה ובחירת חבריו. החלטות הוועדה יוצעו לממשלה בלא להתחשב בהצעות ובהשגות קודמות, ובכללן אלה של בן-גוריון עצמו. טור-סיני, שדיבר אחרי סוליאלי, נדרש גם הוא לעניין השם "אקדמיה". הוא קבע כי זה השם היחיד המעיד על אופיו ועל סמכותו של המוסד שיקום, ואין בעברית שם מתאים אחר. מדובר בשם בין-לאומי, ש"נתקדש על ידי ההיסטוריה וכל עמי התרבות משתמשים בו". יתרה מזו, בעבר כל חברי ועד הלשון, ובכללם אליעזר בן-יהודה, המליצו על שם זה. כל משתתפי הישיבה הסכימו עם טור-סיני. אשר לסמכותו ולמעמדו החוקי של המוסד, סוליאלי גרס, וזכה לתמיכת טור-סיני, כי מלכתחילה אין צורך בחוק מיוחד אלא במתן הוראות ממשלתיות מתאימות למשרדים השונים שביצוע החלטות האקדמיה יוטל עליהם.⁵²

אולם באותו יום עצמו, בסקירה שמסר ראש הממשלה בכנסת על פעולות משרדו, הודיע על כוונת הממשלה להציע בקרוב חוק להפיכת ועד הלשון לאקדמיה ללשון העברית, והוסיף: "אני מקווה שוועד הלשון ימצא מלה עברית בשביל אקדמיה".⁵³ לאחר הדברים האלה של בן-גוריון בכנסת, הסכימו כל חברי הוועדה בישיבתה השנייה שיש להכין הצעת חוק לייסוד האקדמיה. אשר לנוסח החוק, סוליאלי קבע שהחוק צריך להיות קצר ובעל אופי הצהרתי, בדומה לחוק להקמת צה"ל תש"ח-1948 והחוק להעלאת עצמות הרצל תש"ט-1949. באותו עניין ציין טור-סיני שדרישת ועד הלשון להכרת הממשלה במוסד שיקום באה כדי לתת לה את הזכות ואת הכבוד לייסד את האקדמיה. אשר לסמכויות האקדמיה, סוליאלי הדגיש כי ללא קבלת מרות לשונית לא תהיה האקדמיה ראויה לשמה. בדעה זו החזיק גם אורי ידן, נציג שר המשפטים, שגרס כי בד בבד עם ההחלטה על כינון האקדמיה צריך שגם יינתנו לה סמכויות. לעומת זאת הרב חן, נציג השר לענייני הדתות בוועדה, ציין כי נחוצה לאקדמיה ריבונות פנימית, משום שכוחה הגדול ביותר הוא הכוח הרוחני, ואין להעניק לה סמכות לפקד בענייני לשון, שכן בארץ חופשית אין נוהגים כך. אף טור-סיני סבר כי בחוק תצוין רק ההכרזה והמטרה – מחקר הלשון וקביעת הנכון בלשון, בלי לעמוד על הסמכות הפורמלית: "מעשינו יקרבונו או ירחקונו".⁵⁴

52. ועדת סוליאלי, פרוטוקול הישיבה הראשונה, ט"ו במרחשוון תשי"י (8 בנובמבר 1949), ג"מ, גל-21331/8.

53. דברי הכנסת, 3, ט"ז במרחשוון תשי"י (8 בנובמבר 1949), עמ' 14.

54. ועדת סוליאלי, פרוטוקול הישיבה השנייה, כ"ה במרחשוון תשי"י (17 בנובמבר 1949), ג"מ, גל-21331/8.

בישיבתה השלישית של הוועדה הוגשה לעיון חבריה ההצעה הראשונה ל"חוק הקמת האקדמיה ללשון העברית" שנוסחה במשרד המשפטים ב־23 בנובמבר.⁵⁵ הסעיף הראשון מדבר על הקמת המוסד ושמו. התעורר ויכוח בדבר המילה "מוקם" בסעיף זה. הסתבר שהביטוי "מוקם על ידי הכנסת" מציין את תוכנו ההצהרתי של החוק ואת מתן התוקף למוסד שיקום לפעול מטעם המדינה. בסעיף השני, על תפקידי האקדמיה, הוחלט להמיר את המשפט "האקדמיה תעשה למחקר הלשון העברית לתקופותיה וענפיה, ותדריך ותכוון את התפתחותה בהווה ובעתיד" במשפט "האקדמיה תעשה למחקר הלשון העברית לתקופותיה וענפיה ותכוון את התפתחותה". בסעיף 4 נקבע ש"האקדמיה היא מוסד עצמאי. ממשלת ישראל תיתן את ידה למפעל האקדמיה ותתמוך בה על ידי הקצבות בכל דרך אחרת".⁵⁶

שר המשפטים פנחס רוזן הסכים לנוסח ההצעה השנייה של החוק, פרט להסתייגות אחת. הוא הציע להוסיף להצעה את מספר הנציגים של כל אחד מארבעת המוסדות בגוף שיבחר את חברי האקדמיה, ולהבטיח שכולם יפעלו בתיאום ולא כל אחד בזממו ועל דעת עצמו.⁵⁷

איוזשטדט היה משוכנע שסוף סוף עומד לחול המפנה המשמעותי בהתפתחויות הנוגעות לחקיקת חוק האקדמיה. במכתב למשרד החינוך העריך שייסוד האקדמיה נכנס לשלב הביצוע, וכי הוועדה הממשלתית שוקדת על ניסוח הצעת החוק, "אשר תוגש בקרוב לכנסת לדיון ולאישור".⁵⁸ התרשמות זו היה לה על מה שתסמוך. כעבור שבוע הוא הודיע ללשכת ועד הלשון בירושלים על ניסוח הצעת החוק בהשתתפות נציגי הוועד ולשביעות רצונם ועל פגישה עם סוליאלי, שבה ניסחו יחד את המכתב שיוגש לממשלה עם הצעת החוק.⁵⁹

הצעת החוק הועברה לניסוחו הסופי של מאיר שלי, סגן היועץ המשפטי לממשלה לענייני סגנון ופרסום ב"רשומות". כדי להרגיע את איוזשטדט כתב לו סוליאלי כי מדובר בהערות מספר, "סגנוניות גרידא". מעקב אחר התאריכים מעיד כי ניסוח ההצעה אכן הסתיים באותו התאריך.⁶⁰

55. ועדת סוליאלי, פרוטוקול הישיבה השלישית, ו' בכסלו תשי"י (27 בנובמבר 1949), שם.

56. שם.

57. ידיו לסוליאלי, כ"א בכסלו תשי"י (12 בדצמבר 1949), שם.

58. איוזשטדט למשרד החינוך והתרבות, ט' בכסלו תשי"י (30 בנובמבר 1949), ג"מ, גל-1076/6.

59. איוזשטדט למדן, ט"ו בכסלו תשי"י (6 בדצמבר 1949), ארכיון האקדמיה.

60. סוליאלי לאיוזשטדט, כ"ד בכסלו תשי"י (15 בדצמבר 1949), ארכיון האקדמיה. בתאריך המקורי של ההצעה השנייה הוכנס שינוי והיא תוארכה 15 בדצמבר 1949 במקום 28 בנובמבר 1949.

ג"מ, גל-21331/8.